

Solvor Bøe-Andersen

«Hämning och störning och retardation, psykotisk, nevrotisk och institution»

Barnet som pårørende og fremstillingen av et søsken med funksjonsvariasjon i Gunilla Bergströms *Stora boken om Bill & Bolla ... han så klok och hon en stolla*

Bacheloroppgave i NORD2901
Veileder: Silje Haugen Warberg
Juni 2022

Solvor Bøe-Andersen

«Hämning och störning och retardation, psykotisk, nevrotisk och institution»

Barnet som pårørende og fremstillingen av et søsken med funksjonsvariasjon i Gunilla Bergströms *Stora boken om Bill & Bolla ... han så klok och hon en stolla*

Bacheloroppgave i NORD2901
Veileder: Silje Haugen Warberg
Juni 2022

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Det humanistiske fakultet
Institutt for språk og litteratur

Kunnskap for en bedre verden

Sammendrag

Denne bacheloroppgaven undersøker fremstillingen av barnet som pårørende og av et søsken med funksjonsvariasjon, med utgangspunkt i bildeboken *Stora boken om Bill & Bolla ... han så klok och hon en stolla*, som ble skrevet av Gunilla Bergström i 1978. Undersøkelsen er todelt: Først undersøker jeg hvordan søskenet med funksjonsvariasjon fremstilles i bildeboken, og jeg diskuterer hva som potensielt er problematisk med denne fremstillingen. Deretter undersøker jeg hva det har å si at det er storebrorens perspektiv vi har, og at det er barn som ham bildeboken er henvendt til. For å svare på denne todelte problemstillingen gjør jeg en analyse av de verbalspråklige og de visuelle elementene, og jeg undersøker og diskuterer hvordan de er med på å underbygge de aspektene som kan fremstå som provoserende for leseren, samt de som har med det barnlige pårørendeperspektivet å gjøre. Undersøkelsen viser bokens komplekse, men nyanserte fremstilling både av barnet som pårørende og av søskenet med funksjonsvariasjon. Undersøkelsen viser også at bildeboken kan påvirke leserne positivt, slik at den kan brukes som et didaktisk hjelpemiddel i skolen. Likevel gjør de provoserende aspektene ved bildeboken at den ikke kan tas direkte inn i undervisning uten at det i forkant er planlagt hvordan den skal leses og snakkes om.

Abstract

This bachelor thesis examines the portrayal of the child as next of kin and of a sibling with functional variation, in the picturebook *Stora boken om Bill & Bolla ... han så klok och hon en stolla*, written by Gunilla Bergström in 1978. The survey is in two parts: First I examine how the sibling with functional variation is portrayed in the picturebook, and I discuss what is potentially problematic with this portrayal. Then I examine what it has to say that it is the big brother's perspective we have, and that it is children like him the picturebook is addressed to. To answer this two-part issue, an analysis is made of the verbal language and the visual elements, and I examine and discuss how they help to substantiate the aspects that may appear provocative to the reader, as well as those that concern the perspective of the child as next of kin. The study shows the book's complex but nuanced presentation of the child as a next of kin and of the sibling with functional variation. The survey also shows that the picturebook can influence readers positively, and that it can be used as a didactic means in school. Nevertheless, the provocative aspects of the picturebook mean that it cannot be taken directly into teaching without prior planning of how it should be read and talked about.

Innholdsfortegnelse

Innledning	3
Hvordan fremstilles Bolla?	4
<i>Historisk distanse</i>	4
<i>«hon en stolla»</i>	5
<i>Fra sorg til glede</i>	8
<i>Hva er potensielt problematisk med fremstillingen av Bolla og funksjonsvariasjonen?</i>	10
Hva har det å si at det er Bills perspektiv vi har, og at det er barn som ham bildeboken er henvendt til? ..	11
<i>Didaktisk hjelpemiddel?</i>	14
Avslutning	16
Litteraturliste	17
<i>Figurer</i>	17

Innledning

Da jeg leste bildeboken *Stora boken om Bill & Bolla ... han så klok och hon en stolla* (heretter: *Stora boken om Bill & Bolla*), som ble skrevet av Gunilla Bergström i 1978, vakte dens fremstilling av funksjonsvariasjon sterke følelser i meg. Gjennom storebror Bill kommer et barnlig pårørendeperspektiv til syne, da det er gjennom han vi får skildret lillesøsteren Bolla og hennes funksjonsvariasjon, som tilsynelatende består av psykisk utviklingshemming i kombinasjon med autismspekterdiagnosen. Selv om Bolla aldri får noen av disse merkelappene eller noen annen diagnose, er det tydelig at Bolla har en form for funksjonsvariasjon, og med vårt nyere perspektiv ser vi noen tendenser som gjør at vi trekker linjer til autismspekterdiagnosen. Selv om vi kan finne enkelte karakterer med autistiske tendenser i litteratur fra 1970-tallet, får de sjeldent en diagnose (Murray, 2006, s. 27). Dette skjer heller ikke i bildeboken, og det blir dermed viktig å være oppmerksomme på at det er vi som gir Bolla merkelapper og diagnoser, og at det påvirker hvordan vi tolker Bolla og hennes annerledeshet.

Bergström er kjent og kjær for mange, og ved første øyekast fremsto bildeboken som en koselig barnebok, men etter å ha lest den provoserte også bildebokens innhold og fremstilling av et søsken med funksjonsvariasjon meg. Særlig provosert ble jeg av bildebokens eksplisitte fremstilling av sorgfølelsene til Bollas familie og funksjonsvariasjonen. Det er en stor sorg for familien at Bolla er «konstig» og det tydeliggjøres med fargesymbolikk (Bergström, 2007, s. 25-29). I tillegg møter vi en språkbruk om Bolla og funksjonsvariasjonen som vi kanskje ikke ser igjen så mye i samtidslitteratur. Det ser vi allerede i andre del av tittelen: *... han så klok och hon en stolla*, hvor Bolla blir omtalt som en «stolla», som oversettes til «rar». Videre i bildeboken møter vi også mange andre ord og begreper som i stor grad (særlig i dag) er negativt ladd.

Dette fikk meg til å tenke på om en slik fremstilling av funksjonsvariasjon er i orden i en barne- og pårørendebok. Siden den henvender seg til barn som er pårørende synes jeg det er viktig og interessant å undersøke fremstillingen nærmere. I denne oppgaven skal jeg derfor med utgangspunkt i *Stora boken om Bill & Bolla* utforske fremstillingen av barnet som pårørende og av et søsken med funksjonsvariasjon. Undersøkelsen min er todelt: Jeg skal først se på hvordan Bolla er fremstilt i bildeboken, og diskutere hva som potensielt er problematisk med denne fremstillingen, før jeg undersøker hva det har å si at det er Bills perspektiv vi har, og at det er barn som ham bildeboken er henvendt til. Siden det er en bildebok skal jeg også undersøke hvordan de verbalspråklige og de visuelle elementene er med på å underbygge de

aspektene ved teksten som blir provoserende for meg, og de som har med pårørendeperspektivet å gjøre.

Hvordan fremstilles Bolla?

Historisk distanse

En del av reaksjonen min kommer trolig av den historiske distansen mellom meg og *Stora boken om Bill & Bolla*. Bildeboken er utgitt i 1978, og tidspunktet preger hvordan Bolla og funksjonsvariasjonen er fremstilt. Antall personer med autismspekterdiagnosen var lav på 1970-tallet sammenlignet med i dag, og i tillegg hadde verken leger eller øvrig befolkning mye kunnskap om diagnosen (Murray, 2006, s. 25). Slik manglende kunnskap ser vi trekk av i bildeboken, og det preger fremstillingen av Bolla og funksjonsvariasjonen. Det ser vi f.eks. tydelig når forskjellige personer med ulike yrker undersøker Bolla, hvor det tar lang tid og hvor de gjør mange undersøkelser uten at de forstår hva som er galt med henne (Bergström, 2007, s. 20-24). Tegningen av doktorer på rekke på side 20 illustrerer nettopp dette – hvor mange som ikke visste. Det legges vekt på den fysiske friskheten til Bolla, for det er ingenting fysisk galt med henne som doktorene klarer å peke på. En av dem som undersøker Bolla sier at «Hon är frisk som en fisk!», og denne fysiske friskheten gjør det vanskelig for dem å finne ut hva som er galt (Bergström, 2007, s. 21). I tillegg til manglende kunnskap, syntes mange det var vanskelig å forstå personer med autistiske tendenser på 1970-tallet (Murray, 2006, s. 25-26). En slik forvirring og mangel på kunnskap tydeliggjøres gjennom hele bildeboken, ved at folk rundt Bolla sliter med å forstå henne og funksjonsvariasjonen, og ved at de sliter med å finne ut hvilke ord og begreper de skal bruke om henne. Det er altså en tydelig kontekstforskjell mellom utgivelsestidspunktet og i dag, og det er nok grunnen til at lesere i dag, sånn som meg, i stor grad har en annen oppfatning av hvilken språkbruk som er innafor å bruke i fremstillingen av funksjonsvariasjon, slik at noe av bildebokens innhold fremstår som provoserende.

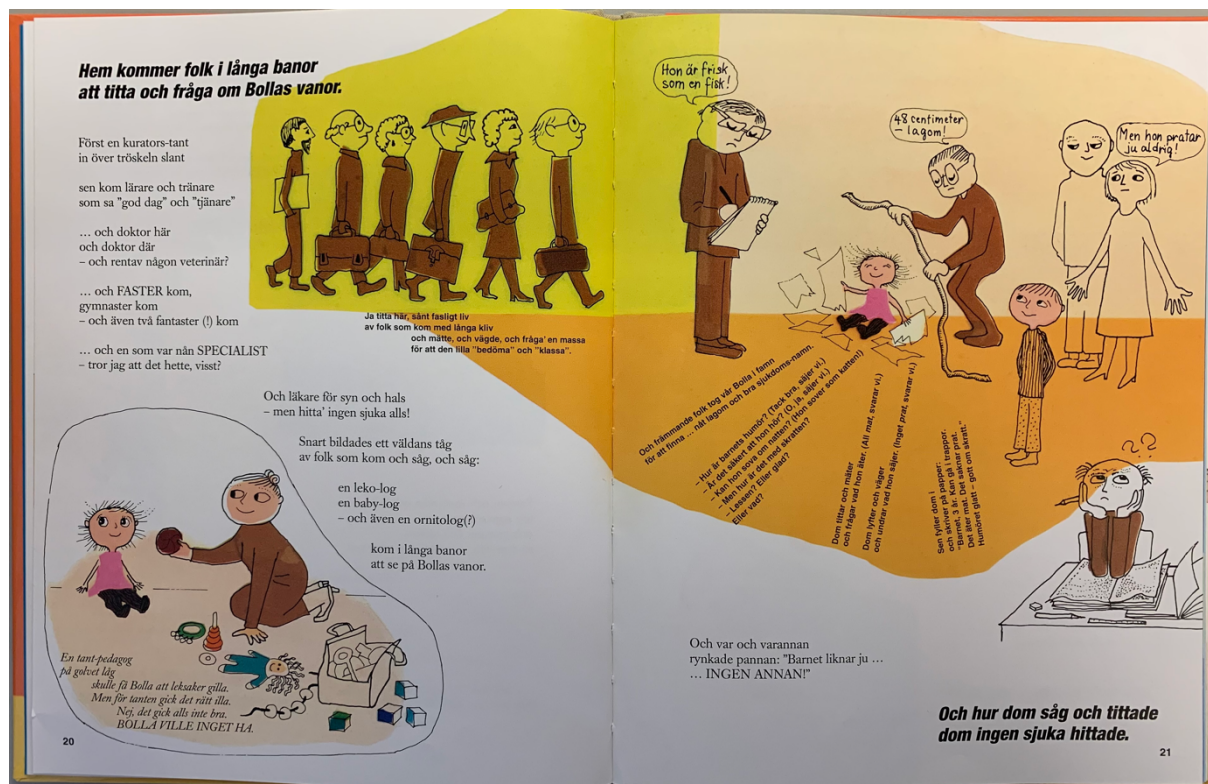
Den historiske situasjonen vi står i nå kan altså ha noe å si for hvorfor noen aspekter ved bildeboken virker provoserende. Etter min oppfatning er vi i dag mer oppmerksomme og opptatt av hvordan vi omtaler personer som skiller seg ut. Vi forsøker å omtale andre respektfullt, selv om de er annerledes eller har spesielle utfordringer, slik f.eks. personer med funksjonsvariasjon kan ha. I nyere tid har vi f.eks. fått *disability studies*, som utfordrer det tidligere medisinske normalitetsregimet med å flytte fokuset vekk fra «den medisinske modellen (med fokus på diagnoser, behandling, forbedring eller helbredelse av en individuelt redusert funksjon)», til den sosiale modellen som handler om å undersøke hvordan

samfunnsmessige eller institusjonelle kontekster kan gjøre «en individuelt redusert funksjon til en funksjonshemming» (Squier, 2007, s. 89-90). Det blir her rettet et fokus mot at det er viktig at man ikke bare tenker på individuelle reduserte funksjoner, slik Bolla har, som en funksjonshemming, men heller som en funksjonsvariasjon. Funksjonsvariasjon kan også ha positive aspekter ved seg, og det er viktig å reflektere over om det heller er samfunnet som ikke er tilpasset personer med funksjonsvariasjon, enn at det er disse personene som er «feil» og dermed ikke passer inn i samfunnet.

«hon en stolla»

Som Stuart Murray skriver er det et typisk trekk ved fremstillingen av autismspekterdiagnosen at den ses på som den ultimate gåten, hvor personer med diagnosen ses på som annerledes enn «deg eller meg» (Murray, 2006, s. 25-26). I *Stora boken om Bill & Bolla* fremstilles Bolla på denne måten – som en gåtefull skikkelse, og det er tydelig at hverken Bill eller de andre personene rundt Bolla, forstår hva som er galt. Dette gjenspeiles i formen med setninger som er skrevet i forskjellige fonter og som er plassert på skrått eller sidelengs, ofte rundt Bolla, som f.eks. på side 21 og 31. Her ser vi flere modaliteter som kombineres for å bedre kommunisere tekstens meningsinnhold. Dette semiotiske virkemidlet, som Silje Warberg skriver om i kapittelet «Grafisk litteratur» (2018), med å bruke forskjellig skrifttyper og plassere teksten på ulike måter, bidrar til å gi leseren en forståelse av at Bolla er gåtefull og annerledes, og at det for Bill og familien er vanskelig å forstå hvordan Bolla er og hvordan funksjonsvariasjonen er, utover at hun er litt rar og annerledes, akkurat som teksten rundt henne. Når teksten plasseres skrått eller sidelengs blir det vanskeligere å lese den og forstå innholdet, akkurat som det for Bill og familien er vanskelig å forstå Bolla.

Bolla skiller seg også ofte ut fra de andre personene i bildeboken gjennom fargen på klærne. Bolla er ofte den eneste med farge på kjolen, da rosa, som vi f.eks. ser på oppslaget på side 14-15 hvor Bill og familien ikke har noen farger på sine klær, mens Bolla har rosa kjole og brune bukser. Andre steder har typisk personene i et oppslag på seg helt brune eller blå klær, som f.eks. på oppslagene på side 20-21 eller 46-47, mens Bolla igjen skiller seg ut med rosa kjole.

Figur 1

I tillegg til formgrepet med farger på klær synliggjør også resten av det visuelle uttrykket Bolla aktivt, samt setter henne i sentrum av oppslagene og fortellingen. I bildebøker finner vi gjerne komplekse forhold mellom det verbale og det visuelle, og samspillet mellom tekst og bilde påvirker fortellingen som blir formidlet, samt leseopplevelsen til leseren. På oppslaget på side 20-21 ser vi samspillet «enhancing interaction», altså at bildene på oppslaget forsterker meningen til teksten, slik at informasjonen de forskjellige kommunikasjonsmetodene formidler utfyller og forsterker hverandre (Bergström, 2007, s. 20-21; Nikolajeva & Scott, 2000, s. 225). Vi ser at personene på oppslaget på side 20-21 er vendt mot Bolla og at de følger med på henne, i tillegg til at tekst peker opp mot henne, slik at blikket til leseren automatisk dras dit. Her manipuleres leserens oppmerksomhet ved hjelp av samspillet mellom det visuelle og det verbale, slik at leseren automatisk gir Bolla en sentral plass i fortellingen (Nikolajeva & Scott, 2006, s. 25). Dette formgrepet gjør at Bolla skiller seg ut og det gjør henne veldig synlig for leseren. Dermed havner Bolla og funksjonsvariasjonen i fokus i fortellingen, og det er tydelig at hun skal være sentral.

At Bolla er gåtefull og annerledes ser vi også igjen i mengden av forskjellige ord og begreper som brukes om henne. I tillegg til bildebokens tittel, møter vi mange ulike ord og begreper om Bolla og funksjonsvariasjonen som i stor grad (særlig i dag) er negativt ladd, slik jeg nevnte innledningsvis. F.eks. bruker «Farbröder og Tanter» mange forskjellige begreper:

«psykotisk», «nevrotisk» og «febril», for å forstå og sette ord på Bolla og funksjonsvariasjonen (Bergström, 2007, s. 46). Dette ser vi tydelig i oppslaget nedenfor:

Figur 2

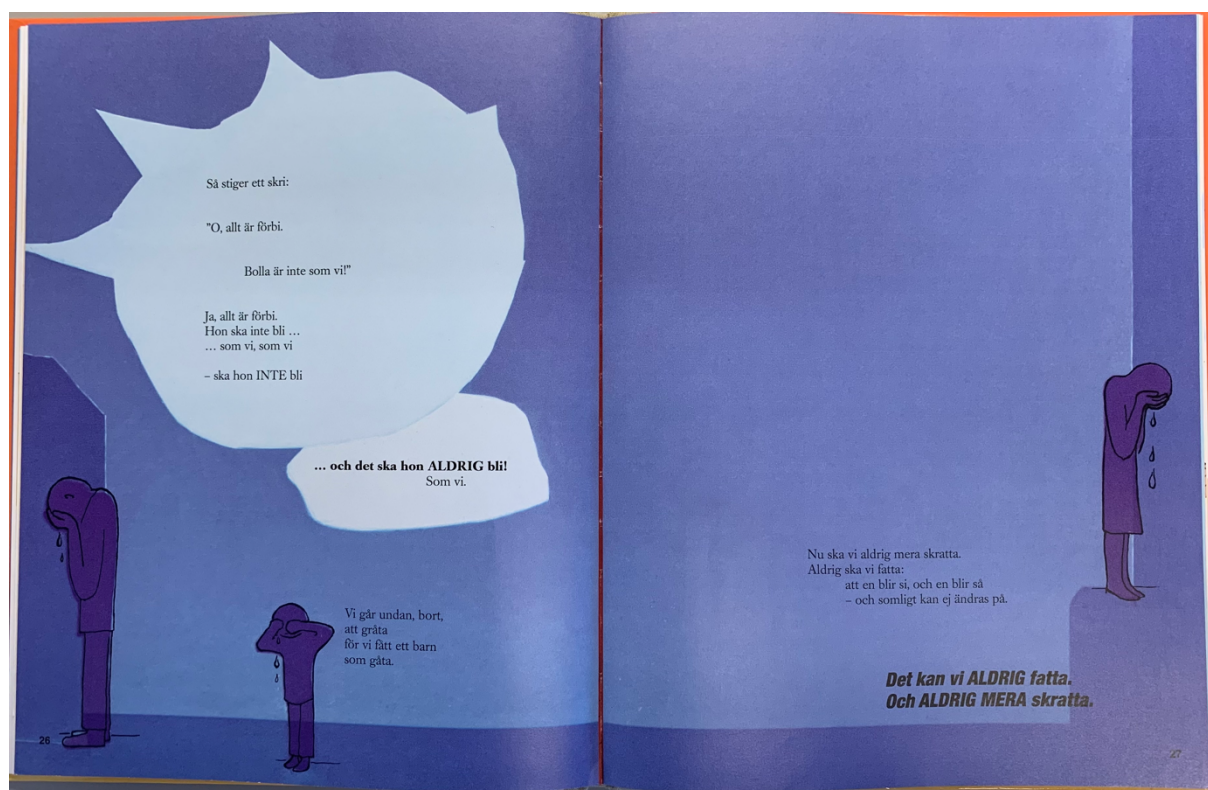
Vi ser at personene er vendt vekk fra Bolla, slik at de står med ryggen mot henne samtidig som de skuler på henne og har en sur mine. Det ser ut som de hvisker disse negativt ladde begrepene til hverandre, samtidig som de følger med på Bolla. Den negativt ladde språkbruken forsterkes av det visuelle aspektet, slik at det blir enda tydeligere for leseren at «Farbröder og Tanter» er skeptiske til Bolla og funksjonsvariasjonen, og at de er usikre og redde for å si det som det egentlig er. Bill er også misfornøyd med at de ikke bare sier det som det er, «att Bolla har för lite att FATTA MÄ!» (Bergström, 2007, s. 46). Barna bruker i motsetning til de voksne mer barnlige ord, som f.eks. «fjanta», «dum» og «imbecill» for å forstå og sette ord på annerledesheten til Bolla (Bergström, 2007, s. 48). Selv om Bill er redd for at Bolla en dag skal forstå og bli lei seg, er det tydelig at mye av aksepten for Bill og familien ligger i å akseptere og ta til seg begrepene som blir brukt om Bolla og funksjonsvariasjonen, og at ordene barna bruker kanskje ikke er så feil, og heller ikke så ille som Bill først tenker (Bergström, 2007, s. 48-51).

Selv om vi har sett at Bolla ofte står i fokus i bildeboken, og at ordbruken om henne er viktig, er det egentlig perspektivet til Bill vi har. Siden det er Bills perspektiv vi har får vi tydeliggjort det som er vanskelig med å være pårørende til et søsken som står så mye i fokus,

slik Bolla gjør gjennom hele bildeboken. Dette barnlige pårørendeperspektivet var noe av det som provoserte meg til å begynne med, da jeg tenkte at det kunne være problematisk at barnelesere som Bill skulle få fremstilt funksjonsvariasjon gjennom Bill og familiens sorg- og sinnereaksjoner. Selv om Bolla har en stor plass i bildeboken, slik jeg har vist, blir det utover i bildeboken synlig for oss at det egentlig er Bills reaksjoner og følelser vi skal følge og få innsikt i.

Fra sorg til glede

Et annet viktig aspekt ved fortellingen, som handler om Bill og familiens reaksjon på Bollas annerledeshet, er hvordan det som begynner som en sorgprosess blir snudd til noe positivt. I bildebokens fremstilling av funksjonsvariasjon som en stor sorg, blir familiens mange følelser gjort veldig eksplisitt gjennom Bills perspektiv. Bildene illustrerer følelsene til familien, og fargesymbolikken er med på å forsterke dette, og det blir dermed tydelig kommunisert til leseren hvordan familien tenker om Bolla og funksjonsvariasjonen. Det er tydelig at oppsettet i alle oppslagene, samt fargene, henger sammen med innholdet i bildeboken. F.eks. kommer sorgen til uttrykk i oppslag som er helt blåfarget med mye tomrom, og med en mer tradisjonell fremstilling av skriften hvor man kan lese fra øverst til nederst, slik vi ser på oppslaget på side 26-27 (Bergström, 2007, s. 25-29).

Figur 3

Her ser vi en tydelig kontrast fra tidligere oppslag med gule og andre varme farger til helt blå oppslag med sørgende familiemedlemmer (Bergström, 2007, s. 25-29). Fargebruken bidrar til å forsterke følelsene til karakterene, og det gjør det enklere for leseren å forstå hvilke følelser som skal kommuniseres, da vi forbinder ulike følelser med ulike farger (Nikolajeva, 2013, s. 252). Gult brukes når det er glede og blått når det er sorg, for å tydeliggjøre følelsene til karakterene, samt stemningen i de forskjellige oppslagene. Ved å bruke uttrykksikoner, som tydelige dråper fra ansiktene til personene, forsterker det også sorgfølelsene som kommuniseres til leseren. For barn som typisk lever seg inn i bildebøker vil formgrepet bidra til at følelsene blir lett forståelig slik at de kan oppleve ekte sorgfølelser ved å lese bildeboken (Nikolajeva, 2013, s. 250, 252). I tillegg til det verbale aspektet som tydeliggjør sorgen eksplisitt hvor Bill f.eks. sier at «Nu ska vi aldrig mera skratta», gjør den klare og tydelige ikonografien og fargesymbolikken at leseren får en veldig visuell markering av sorgen, og det skaper et direkte uttrykk for sorgen til familien (Bergström, 2007, s. 26-27). Det blir dermed enkelt å forstå og leve seg inn i sorgfølelsene til familien, siden det verbale og det visuelle forsterker hverandre, og utvider fortellingen.

Selv om noe av fremstillingen av Bolla og funksjonsvariasjonen er negativ og med et trist fokus, får leseren også en mer positiv fremstilling av Bolla gjennom Bill. Det er gjennom Bill vi ser at: «Bolla SJÄLV är ju gla'!!!», og gjennom han ser vi også at han koser seg med Bolla, som f.eks. på side 45 (Bergström, 2007, s. 30, 45). Vendepunktet på side 29-31 kommer etter flere oppslag dekket av blåfarge og sørgende familiemedlemmer, og vi får nå en kontrast med gule og varme farger (Bergström, 2007, s. 30-31). I tillegg til fargeendringen blir det visuelle aspektet igjen mer kaotisk med ulike fonter og former, og det visuelle og det verbale aspektet spiller godt sammen, hvor Bill og familiens nå gladere følelser blir kommunisert og forsterket gjennom formgrepene i det visuelle aspektet.

I tillegg til Bills mer positive fremstilling etter side 29, har også formgrepene i det verbale aspektet mye å si for hvordan Bolla fremstilles, og for hvordan bildeboken oppfattes helhetlig. Teksten er bygget opp med rim og rytme, noe som gjør formidlingen leken og med et musikalsk språk, slik at den fungerer godt som høytlesning. Formgrepene bidrar til at bildeboken fremstår mindre dyster helhetlig sett, slik at den negative fremstillingen av Bolla og funksjonsvariasjonen ikke blir totalt overdøvende. Bills perspektiv bidrar også til dette ved at fremstillingen av Bolla blir nyansert, siden vi får en vending fra sorg til glede gjennom han. Dette nyanserer oppfattelsen av bildeboken helhetlig, hvor de provoserende følelsene dempes av at vi også får en positiv fremstilling gjennom Bills pårørendeperspektiv.

Hva er potensielt problematisk med fremstillingen av Bolla og funksjonsvariasjonen?

Som jeg skrev innledningsvis provoserte bildebokens fremstilling av funksjonsvariasjon meg, særlig pga. eksplisitt fremstilling av sorgfølelser rundt Bolla og funksjonsvariasjonen, samt den negativt ladde språkbruken. Siden bildeboken har et tydelig pårørendeperspektiv er den en pårørende bok, og den henvender seg til nevrotypiske barn som er pårørende til personer med funksjonsvariasjon. Bildebøker har stor utbredelse og popularitet, og er ofte barns første møte med litteratur (Warberg, 2018, s. 211). Mange barn som Bill har kanskje møtt *Stora boken om Bill & Bolla* tidlig i livet, og derfor blir det viktig å diskutere hva som potensielt er problematisk med bildebokens fremstilling av Bolla og funksjonsvariasjonen.

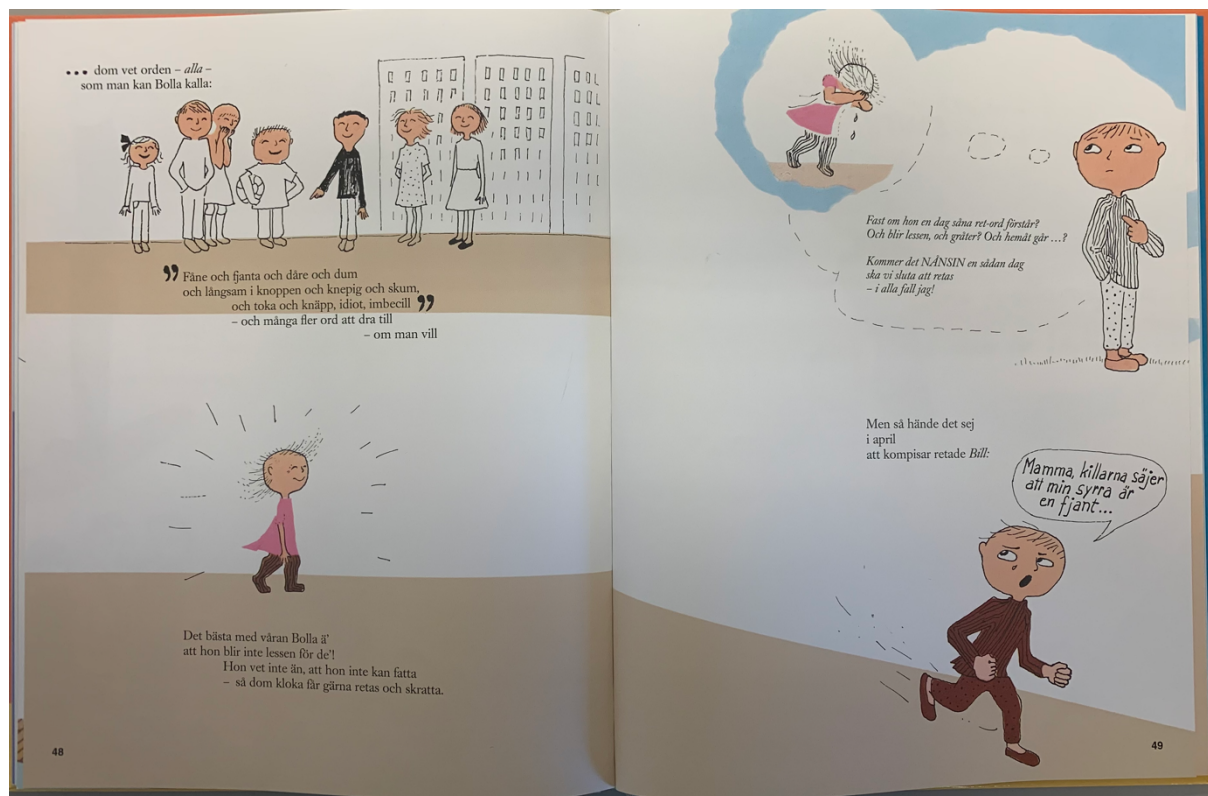
At de voksne bruker en medisinsk diskurs med begreper som «psykotisk», «nevrotisk» og «febril», og barna ord som «fjanta», «dum» og «imbecill» for å beskrive Bollas og funksjonsvariasjonen, kan være problematisk, da både voksenspråket og barnespråket er negativt ladd (Bergström, 2007, s. 46, 48). Her ser vi et voksenspråk med en medisinsk diskurs som skal gjøres stuerent, men som ikke gjør det, men også et negativt ladd barnespråk som er mer rett på og ærlig enn det innpakkete voksenspråket. Siden Bolla ikke har språk ligger det implisitt at bildeboken ikke er ment for barn som henne, men sånn er det ikke nødvendigvis for alle barn med funksjonsvariasjon. Personer kan ha slike utfordringer, men likevel ha språk og fungere godt i samfunnet, slik at de kan lese bøker og forstå innholdet. Selv om denne gruppen ikke er målgruppen til bildeboken, underbygger det problematikken med den negativt ladde språkbruken, som både de voksne og barna bruker, i fremstillingen av funksjonsvariasjon, da denne gruppen, i likhet med pårørende nevrotypiske barn, kan ta seg nær av språkbruken som brukes om Bolla og funksjonsvariasjonen. Den historiske distansen mellom utgivelsestidspunktet; 1978, og i dag, kan være forklarende for hvorfor slik språkbruk ble god tatt. Språkbruken i bildeboken hadde antageligvis ikke kunnet bli brukt om et barn med funksjonsvariasjon i dag, spesielt ikke i en barnebok henvendt til nevrotypiske søsken. Den historiske distansen blir her veldig tydelig, og at slik negativt ladd språkbruk er brukt i fremstillingen av funksjonsvariasjon skyldes nok at språkbruken var delvis gangbar den gangen. Likevel må språkbruken ha vært delvis provoserende da også, og det virker derfor som at noe av hensikten med bildeboken var å provosere leserne.

Selv om språkbruken i bildeboken var delvis gangbar da den ble utgitt, er det likevel viktig å diskutere om den fortsatt bør leses i dag. Siden bildeboken så eksplisitt fremstiller Bolla og funksjonsvariasjonen som en sorg, i hvert fall før vendepunktet hvor Bill innser at Bolla selv er glad, kan den negative fremstillingen være med på å påvirke leserne negativt. F.eks. kan barneleserne tenke at det er en sorg og en umulig situasjon å ha et søsken med

funksjonsvariasjon, og det er ikke nødvendigvis tilfellet. Barneleserne kan også påvirkes av den negativt ladde språkbruken – særlig av barnespråket, siden det er gjenkjennelig og enklere å forstå og ta til seg enn voksenspråket. Dersom de påvirkes av barnespråket, vil de ta til seg ord som ikke lenger er gangbare, og om de begynner å bruke disse om virkelige personer som skiller seg ut, slik Bolla gjør, kan det føles vondt og feil for dem og for deres pårørende. Likevel kan det være positivt at bildeboken viser at en vanlig reaksjon på det å få et barn eller et søsken med funksjonsvariasjon kan være sorg og sinne; fordi det betyr at livet blir annerledes enn forventet. Uansett betyr det at om bildeboken skal leses for barn, må den leses med en voksenperson som snakker med dem om bildebokens fremstilling av annerledeshet, slik at et totalt negativt fokus unngås, hvor også de positive sidene ved Bolla og funksjonsvariasjonen blir belyst.

Hva har det å si at det er Bills perspektiv vi har, og at det er barn som ham bildeboken er henvendt til?

Et av de problematiske aspektene ved bildeboken, som jeg har vært inne på tidligere, er språkbruken. Et barnlig pårørendeperspektiv kommer til syne gjennom Bill, siden det er gjennom han vi får fortalt fortellingen, samt gjennom han vi får skildret Bolla og funksjonsvariasjonen, og det blir derfor aktuelt å se på språkbruken fra Bills perspektiv. Bildeboken er skrevet på et tydelig barnlig språk, og mange av ordene og begrepene som brukes om Bolla er hentet direkte fra barn og deres ærlige skildringer, slik vi f.eks. ser på oppslaget på side 48-49. Bill sier at: «För farbröder å tanter på alla håll å kanter ä' rädda för orden som säger som det ä': att Bolla har för lite att FATTA MÄ!», og det er tydelig at Bill er frustrert over at «farbröder å tanter» ikke sier det som det er, slik han poengterer at barna gjør: «Men barnen på vår gata! Dom törs vanligt prata ...» (Bergström, 2007, s. 46-47).

Figur 4

På oppslaget står barna og ler mens de bruker negativt ladde ord om Bolla. De bruker ord som «fjanta», «dum», «idiot» osv., og denne språkbruken er mer barnlig og mye enklere enn de voksnes språkbruk (Bergström, 2007, s. 48-49). Begrepene som «Farbröder & Tanter» bruker er mer kompliserte, og de minner om en medisinsk diskurs (Bergström, 2007, s. 46-49). Barn sier ting rett frem og ærlig, og dette tas på alvor når barnas språk brukes i bildeboken. Det kan være vanskelig for barn å forstå de voksnes språkbruk om andre barn som er annerledes, spesielt når språkbruken bunner i en medisinsk diskurs. Ved å ta i bruk barnas eget språk kan barneleserne møtes med sitt eget språk som de kjenner igjen og forstår. Det blir dermed enklere å forstå hvordan Bolla og andre barn som henne egentlig er. I tillegg skapes det et rom for at det er lov å bruke et ærlig språk som sier ting som de er, og det kan bidra til mer åpenhet rundt tabubelagte tema.

Siden bildeboken er henvendt til barn som Bill virker det som den negativt ladde språkbruken, og sorgfølelsene «pakkes inn» i en leken fremstilling med rim, rytme, bilder og farger. I tillegg bidrar Bills perspektiv og språk til at vi får en mer barnlig fremstilling av det triste, slik at sorgen ikke føles så overdøvende. Hadde dette vært en bok henvendt til et voksent publikum hadde det kanskje vært tillatt med en mer gjennomgående trist fremstilling, slik f.eks. Olaug Nilssen har i *Tung tids tale* (2017), enn en bildebok som henvender seg til barn som Bill kan ha.

Bill reagerer på det negativt ladde barnespråket, han blir lei seg og redd for at Bolla en dag skal forstå og bli lei seg. Han gjør seg også noen refleksjoner hvor han tenker at dersom Bolla en dag forstår, vil han at alle skal slutte å prate om henne på en slik måte (Bergström, 2007, s. 49). Gjennom Bill får vi se hvordan han håndterer følelsene sine, noe som kan bidra positivt til at barn som ham tør å gjøre det samme.

«Ilske-vers», som f.eks. på oppslaget på side 52-53, er også et godt eksempel på hvordan Bill håndterer følelsene sine overfor Bolla og det som er vanskelig med å ha et søsken med funksjonsvariasjon. Her kommer Bills reaksjoner på dumme ting Bolla gjør tydelig til syne gjennom hans frustrasjon og sinne. På oppslaget på side 52-53 står det f.eks. med store og ujevne bokstaver «DUMMA DEJ DUMMA TJEJ» samtidig som det er skarpe kanter og mye rød farge (Bergström, 2007, s. 52-53). Ved å ha et slikt visuelt oppsett med forskjellige modaliteter, får vi et tydelig sammenfall mellom teksten og den visuelle fremstillingen, slik at meningen bak ordene blir forsterket av det visuelle, og leseren får en enda mer utfyllende fortelling. Ved bruk av «enhancing interaction» får leseren dermed en dypere forståelse av Bills følelser (Nikolajeva & Scott, 2000, s. 225). Ved å få en slik ærlig fremstilling av følelsene til Bill vil det kunne bidra til at barn som ham tør å jobbe med sine følelser, samt være ærlig om dem til personer rundt seg.

Bildeboken inneholder også «älske-vers» som står i kontrast til «ilske-vers», hvor det er fokus på det fine ved Bolla; at hun danser og synger, og er søt (Bergström, 2007, s. 57). Også her er det tydelig «enhancing interaction», da det er en tradisjonell visuell fremstilling som samsvarer med gleden som formidles gjennom teksten, hvor man kan lese fra øverst til nederst, samt at det er mye tomrom og duse farger (Nikolajeva & Scott, 2000, s. 225). Ved at fortellingen inneholder både «ilske-vers» og «älske-vers» får leseren se alle de ulike følelsene til Bill, hvor «ilske-vers» kommuniserer tydelig sinne og frustrasjon, mens «älske-vers» kommuniserer en gladere og lettere stemning (Bergström, 2007, s. 52-53, 56-57). Versene er med på å formidle hvordan det kan føles for Bill og barn som ham når et søsken påvirker det nevrotypiske søskenet. Dette gir leseren en bred fremstilling av funksjonsvariasjon, slik at ikke bare det negativt ladde språket, samt sorgfølelsene er i fokus.

Siden bildeboken henvender seg til barn som Bill, kan de voksnes ærlighet overfor Bill problematiseres. Når Bill går til moren sin og sier at «Mamma, jag VILL INTE HA en syster som är sån!» svarer moren at det vil «Inte jag heller» (Bergström, 2007, s. 54). En så ærlig og brutal uttalelse fra en voksen omsorgsperson kan oppleves som ganske fæl for mange, kanskje særlig for pårørende som kan relatere eget liv til bildeboken. Likevel blir dette utsagnet dempet når moren sier at «Och jag vill inte ha ögon som är grå – men det har jag. Och vill inte

det ska regna så – men det gör det. Så är det Bill: att man vill, och man v-i-l-l ...» (Bergström, 2007, s. 54). Her møter moren Bill med sine egne følelser, samtidig som hun forklarer at det ikke er alt man kan gjøre noe med. Denne åpenheten mellom Bill og moren kan bidra positivt ved at barnelesere også tør å være ærlig med foreldre om det som er frustrerende og trist, slik at det blir mer åpenhet rundt det som er vanskelig når man har et søsken med funksjonsvariasjon.

Bill får et spesielt ansvar som pårørende overfor Bolla, da det virker som det er opp til han å endre familiens syn på henne (Bergström, 2007, s. 25-29). Etter flere oppslag dekket av blåfarge og sørgende familiemedlemmer ser vi en kontrast på oppslaget på side 30-31 med gule og varme farger, hvor Bill peker mot Bolla og sier at «Bolla SJÄLV är ju gla'!!!» (Bergström, 2007, s. 30). Bill får her et pårørendeansvar, hvor det blir opp til han å vise familien at Bolla faktisk er glad og har det bra, til tross for funksjonsvariasjonen. I tillegg tar Bill også på seg et ansvar om å verne om Bolla, ved at han bekymrer seg for språkbruken andre bruker om henne (Bergström, 2007, s. 48-49). Barn har ikke plikt til eller ansvar for å ta en pårønderrolle, men de får det eller gjør det ofte likevel, slik vi ser Bill gjøre overfor Bolla. Siden det er Bills perspektiv vi har, og siden bildeboken henvender seg til barn som ham, kan de muligens føle et ansvar om at de også må ta en pårønderrolle overfor egne søsken med funksjonsvariasjon, selv om de egentlig ikke skal eller burde det.

Didaktisk hjelpemiddel?

Bildeboken er ment for barn i Bills situasjon, men den kan selvsagt leses av flere. Den har lenge blitt brukt i lærerutdanning, men pga. bildebokens problematiske aspekter dukker spørsmålet hva vi må tenke over om vi skal bruke den til et didaktisk formål opp. Bildebøker har ofte et didaktisk potensial, hvor det er meningen at noen skal lære noe, og da gjerne barn. Selv om bildeboken har aspekter som kan kritiseres, har den også positive sider, og det kan dermed diskuteres om den kan brukes i f.eks. skolen som et didaktisk hjelpemiddel. Ifølge forskningen til Lauritzen, Antonsen og Nesby mener lærere at skjønnlitteratur kan fremme empatisk respons (Lauritzen et al., 2021, s. 1). Det mener også Nikolajeva, og det understrekes at bildebøker kan brukes til å utvikle barns empati, særlig siden det visuelle aspektet, og bruk av «enhancing interaction», gir en unik mulighet for å formidle følelsene som språket alene ikke strekker til for å gjøre (Nikolajeva, 2013, s. 249-253). Siden det er Bills perspektiv vi har, er det hans følelser som blir kommunisert. I tillegg får leseren et innblikk i de andre karakterenes følelser gjennom Bills tolkning av deres følelser, f.eks. når Bill lurer på om Bolla kommer til å bli lei seg for det de andre barna sier om henne

(Bergström, 2007, s. 48-49). Siden *Stora boken om Bill & Bolla* er en bildebok hvor fortellingen kommuniseres gjennom samspillet mellom det verbale og det visuelle, vekker den enda mer av leserens emosjonelle engasjement, og den kan derfor brukes til å utvikle barnas empati. Bildebokens visuelle aspekt med mye fargesymbolikk, tydelige ansiktsuttrykk, uttrykksikoner osv. gjør at barn som har lite erfaring med ulike følelser kan forstå og respondere på følelsene som kommuniseres, da de ved hjelp av det visuelle lettere og mer effektivt forstår følelser enn om teksten skulle formidlet dette alene. Sorgfølelser er antageligvis følelser ikke så mange barn har egen erfaring med, men om de leser bildeboken kan den bidra til emosjonell utvikling ved at de får noe erfaring med disse følelsene, samt at de blir forberedt på å være empatiske i eget liv.

Som det påpekes i artikkelen til Lauritzen, Antonsen og Nesby, «bekymrer lærerne seg for hvordan de vanskelige temaene i litteraturen kan påvirke elevene.», og de føler seg ikke skolerte eller kvalifiserte til å kunne undervise om vanskelige temaer som tas opp i litteraturen (Lauritzen et al., 2021, s. 11-12). Selv om *Stora boken om Bill & Bolla* kan bidra til mer åpenhet, samt emosjonell utvikling, er det viktig å ikke bruke bildeboken uten å ha gjort seg opp tanker i forkant om hvordan den skal snakkes om, særlig pga. bildebokens komplekse fremstilling med sorgfølelser og negativt ladd språkbruk. Det er tydelig at det er en utfordring for lærere å tenke ut gode løsninger for hvordan bildeboken burde brukes i skolen, men det er avgjørende at de gjør det i forkant av undervisningen for å unngå at bildeboken påvirker elevene negativt gjennom å f.eks. skape misvisende stereotypier om funksjonsvariasjon (Lauritzen et al., 2021, s. 14). Det kan vært fint for elevene om læreren snakker med dem om hvordan fortellingen er på lag med Bill og Bolla, og at den prøver å formidle til leserne at selv om det er vanskelig for familien og omgivelsene, så er Bollas liv et bra liv. Læreren kan hjelpe elevene til å forstå at vi kan bearbeide våre egne sorg- og sinne følelser og tåle at verden ikke forstår Bolla, nettopp fordi hun er glad. Læreren bør også snakke med elevene om de synes fremstillingen er negativ, eller om den bare viser det samfunnet ofte gjør mot dem som er annerledes, og de følelsene som ofte oppstår hos de pårørende når funksjonsvariasjonen til et familiemedlem forandrer livet de skal leve. I tillegg vil det være viktig å snakke om den historiske distansen og hvordan den antageligvis har gjort at språket som brukes har blitt godtatt, samt at distansen påvirker hvordan Bolla fremstilles, i og med at man på 1970-tallet ikke visste så mye om f.eks. autismespekterdiagnosen. Perspektivet vi har er også verdt å diskutere siden fremstilling av Bolla skjer gjennom Bills nevrotypiske perspektiv. Verden for Bolla er antageligvis ganske annerledes enn slik Bill fremstiller den, men siden Bolla mangler språk er det vanskelig for henne å fortelle sin historie selv, eller å

komme med innvendinger til Bills perspektiv. Det blir derfor viktig for en lærer å belyse alle sider og diskutere dem, slik at ingen av barneleserne påvirkes negativt.

Avslutning

Det er tydelig at fremstillingen av Bolla og funksjonsvariasjonen er kompleks; særlig pga. den negativt ladde språkbruken, samt de eksplisitte sorgfølelsene som kommuniseres etter at familien har forstått at Bolla er annerledes, og som nevnt innledningsvis var det nettopp disse aspektene som provoserte meg. Når vi går inn i analysen og ser nærmere på disse aspektene ser vi at fremstillingen gjennom Bills perspektiv fungerer på både godt og vondt, hvor vi får en nyansert fremstilling av Bolla, slik vi f.eks. ser gjennom «ilske-vers» og «älske-vers» (Bergström, 2007, s. 52-53, 57). Dermed får vi en mer nyansert oppfattelse av bildeboken enn jeg hadde, hvor den helhetlig fremstår som positiv og leken. Det er mye pga. det visuelle og formgrepene gjort med rim og rytme, men også pga. vendepunktet vi får gjennom Bills perspektiv etter at han og familien har innsett at Bolla er glad til tross for deres oppfatning av situasjonen. Det kan altså være givende å analysere de delene som provoserer oss, og jeg vil påstå at det ikke er sånn at vi burde la være å lese *Stora boken om Bill & Bolla* i skolen. Den mer positive fremstillingen bidrar til at leseren får en bred og nyansert fremstilling av Bolla og funksjonsvariasjonen, men jeg har vist at det likevel er viktig å ikke ta bildeboken rett inn i skolen uten å ha tatt drøftingene om de problematiske aspektene på alvor.

Siden fremstillingen av Bolla og funksjonsvariasjonen er kompleks er det viktig at voksne som leser bildeboken med barn er klar over at den kan påvirke negativt, og at den negativt ladde språkbruken og fremstillingen av funksjonsvariasjon som en stor sorg, kan såre. Det blir derfor viktig at lærere gjør seg opp tanker i forkant, selv om det er vanskelig, og at bildeboken snakkes om etter at den har blitt lest, slik at alle sider ved den belyses, og at barna ikke tror at bildebokens negative språkbruk er innafor å bruke om barn med funksjonsvariasjon i dag.

Siden vi har Bills perspektiv får vi en mer barnlig fremstilling av det triste, slik at sorgen ikke føles så overdøvende. I tillegg er det Bills barnlige språk som formidler fortellingen, og siden barneleserne her blir møtt av sitt eget språk, bidrar det til at de forstår fremstillingen av Bolla og funksjonsvariasjonen, samt følelsene til Bill. Bildeboken kan dermed også bidra til åpenhet hvor barn ser at det er rom for å snakke om egne tabubelagte følelser, slik Bill gjør. Dette kan igjen bidra til at barn som Bill forstår egne følelser rundt søsken som er annerledes bedre, og at deres empati for dem og andre utvikles i lesning av bildeboken.

Litteraturliste

- Bergström, G. (2007). *Stora boken om Bill & Bolla ... han så klok och hon en stolla*. Rabén & Sjögren.
- Lauritzen, L., Antonsen, Y. & Nesby, L. (2021). «Jeg er så veldig redd for hvordan jeg påvirker elevene.» Utfordringer og muligheter i undervisningen av folkehelse og livsmestring i norskfaget. *Acta Didactica Norden*, Vol. 15, nr. 1, Art. 10, s. 1-19. <https://doi.org/10.5617/adno.7848>
- Murray, S. (2006). Autism and the Contemporary Sentimental: Fiction and the Narrative Fascination of the Present. *Literature and Medicine*, 25, nr. 1, s. 24-45.
- Nikolajeva, M. & Scott, C. (2000). The Dynamics of Picturebook Communication. *Children's Literature in Education*, Vol. 31, nr. 4, s. 225-239.
- Nikolajeva, M & Scott, C. (2006). Introduction. *How Picturebooks Work* (s. 1-28). Routledge.
- Nikolajeva, M. (2013). Picturebooks and Emotional Literacy. *The Reading Teacher*, Vol. 67, nr. 4, s. 249-254.
- Nilssen, O. (2017). *Tung tids tale*. Samlaget.
- Squier, S. (2007). Bare de vokser fra det. Tegneserier, normalitetsdiskurs og funksjonshemming. I H. Bondevik & A. K. Lie (Red.), *Teng på sykdom. Om litterær medisin og medisinsk litteratur* (s. 87-111). Scandinavian Academic Press.
- Warberg, S. (2018). Grafisk litteratur. I A. S. Larsen, I. Sørensen & B. Wicklund (Red.), *Norsk 5-10: Litteraturboka* (s. 206-232). Universitetsforlaget.

Figurer

- Figur 1.* Fra *Stora boken om Bill & Bolla ... han så klok och hon en stolla* (2007) av Gunilla Bergström (s. 20-21).
- Figur 2.* Fra *Stora boken om Bill & Bolla ... han så klok och hon en stolla* (2007) av Gunilla Bergström (s. 46-47).
- Figur 3.* Fra *Stora boken om Bill & Bolla ... han så klok och hon en stolla* (2007) av Gunilla Bergström (s. 26-27).
- Figur 4.* Fra *Stora boken om Bill & Bolla ... han så klok och hon en stolla* (2007) av Gunilla Bergström (s. 48-49).

